

ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

PROF. DR. BHAEDDİN ÖGEL'E
ARMAĞAN

SAYI : 4

YIL : 1990

TÜRK - İSLAM KÜLTÜR VE MEDENİYETİ TARİHİNE UMÜMİ BİR BAKIŞ

Yrd. Doç. Dr. Kemal GÖDE*

Türk - İslâm kültür ve medeniyetinin ayrıntılarına girmeden, Türk, İslâm kültür ve medeniyet kavramları hakkında genel hatlarıyla bilgi vererek konuyu aydınlatmak yerinde olacaktır.

TÜRK kelimesi, tek heceli bir kelime olup, bu söz ilk defa olarak Göktürk Çağı'nda millet ve devlet ismi olarak kullanılmıştır. Böylece, bütün Türk boylarının ortak millî adı olmuştur.

Başlangıçta bir kavim veya âile adı olduğu bilinen Türk kelimesinin, millet ve devlet ismi olarak, VI. ve VIII. Yüzyıllarda Göktürk Çağı'nda kullanıldığını Göktürk/Orhun Âbideleri'nden öğrenmekteyiz. VI - VIII. Yüzyıllardan önce, yalnız çift heceli söylendiği, daha eskiden ise, «Törük» şeklinde olabileceği araştırmacılar tarafından ifâde edilmiştir. Yâni sırasıyla milletimizin ismi Törük - Türük - Türk şeklini almıştır (1).

Türk sözüne, gerek araştırma ve gerekse kaynaklarda çeşitli mânâlar verilmiştir. T'u-küe/Türk : miğfer; Trk/Türk : terk edilmiş; Türk : olgunluk çağı; Takye : deniz kıyısında oturan adam gibi. A. Vambéry 1879 tarihinde, Türk kelimesinin «türemek» ten çıktığını ifâde etmiştir. J. Deny de 1939'da aynı görüşü benimsemiştir. Ziyâ Gökalp 1923'te Türk sözünü, türelî yâni kanun ve nizâm sâhibi olarak açıklamıştır. W. Barthold'un 1927'de yaptığı açıklama buna yakındır. G. Doerfer'in 1965'de yaptığı açıklamaya göre, Orhun Âbideleri'ndeki «türk» sözü, daha çok «devlete bağlı halk, teb'a» mânâsına gelmektedir. Fakat, Türk sözünün cins ismi olarak : güç - kuvvet; sıfat haliyle : güçlü - kuvvetli anlamına geldiği, Türkçe bir vesikadan anlaşılmıştır. Buradaki Türk kelimesinin millet adı olan «Türk» sözü ile aynı mânâda olduğu Le Coq tarafından ileri sürülmüş ve bu, Göktürk Kitâbeleri'nin çö-

(*) E.Ü. Fen - Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Başkanı

zücüsü V. Thomsen tarafından da 1922'lerde doğrulanmıştır. Daha sonra, aynı husus Németh'in incelemeleriyle tamamen açıklığa kavuşmuştur. Cins ismi halinde çok eskiden beri Türkçe'de bulunması gereken «türk» kelimesinin Altay/Turanlı kavimleri ifâde etmek üzere 420 tarihli bir Pers metninde, daha sonra yine cins ismi halinde 515 yılı olayları dolayısıyla Bizans kayıtlarında «türk Hun : kudretli Hun» şeklinde anıldığı ifâde edilmiştir. Fakat Türk kelimesi, yukarıda da zikredildiği gibi, ilk defa resmî devlet ve millet ismi olarak Göktürkler tarafından kullanılmıştır (2).

Coğrafi ad olarak da; «Türkiye/Turkhia» tâbirine ilk defa Bizans kaynaklarında rastlanmaktadır. VI. Asırda Orta Asya için kullanılan Türkiye sözü, IX. ve XI. Asırlarda Volga'dan Orta Avrupa'ya kadar olan sahaya; XIII. Yüzyılda Mısır ve Suriye'ye ve XII. Asırdan itibaren de Anadolu'ya isim olarak verilmiştir (3).

Bütün bu açıklamalar, Türk adının belirli bir topluluğa has etnik bir isim olmayıp, siyasî ve millî bir kavram olduğunu gözler önüne sermekte ve günümüzdeki gereksiz tartışmalara ışık tutmakta ve kasıtlı görüşlere cevap teşkil etmektedir.

İSLÂM; Hz. Muhammed'in Allah tarafından tebliğine me'mur edildiği din ve bu dine inanan kimse demektir. Lügât itibâriyle : İtaat, inkiyat, bir şeye teslimiyet mânâsına gelen İslâm, istilâhta ise : Allah'a itâat etmek, Peygamberimizin din namına bildirmiş olduğu şeylerin hepsini içi ve dışı ile kabul ederek, onların yaşamak, sözleri ve işleriyle onları kabul ettiğini söylemek, yâni Allah'a Peygamberi'ne itâat ve kendini teslim etmektir (4).

İslâm Dini hakiki dinlerin en sonuncusu ve en mükemmeli-dir. Bu kutsal din, yalnız bir kavme ve bir asra mahsus değildir. Bütün insanlara ve bütün asırlara âit, umûmî ve fıtrî bir dindir. İnsanların yaratılışlarına, yaşayışlarına tamamiyle uygundur. İslâm Dini'nin doğum ve yayılış tarihleri göz önünde bulundurulursa, o çağlardaki milletlerin halleri göz önüne alınırsa, bu yüksek dinin ne mutlu neticelere sebep olduğu, insanlık âleminde ne kadar hayırlı ve medenî inkılâplar vücuda getirmiş bulunduğu kendiliğinden anlaşılır. İslâm Dini sâyesinde gerçek medeniyet, nezih ve insaniyet, çok faydalı bir gelişme ve en mutlu bir inkılâp meydana gelmiştir. Artık, insanlık bu dine sarıldıkça şüphe yok ki, dâima yükselecektir. Bir de İslâm «din» anlamına gelir ki, hakiki bir dinle islâm arasında esasen fark yoktur. her hakiki din İsl-

lâmdır her İslâm da hakiki bir dindir ki, buna «Müslümanlık» da denir. Cenâbı Hakk'ın dinine sâdece «din» denildiği gibi, «millet», «şeriat», «islâm», «Dini İslâm» da denir. Bununla birlikte İslâm tâbiri bazen güzel ameller anlamına, bazen de imân anlamına kullanılmaktadır. Yalnız Hz. Muhammed'in dininin adı İslâm olmayıp, ondan önce gelen bütün Peygamberlerin dinlerinin adı da İslâm idi (5).

İslâm'ın en güzel anlatımı Kur'an-ı Kerim'de yapılmış olup, sekiz yerde geçmektedir. Meselâ, «Allah indinde gerçek din İslâm'dır» (3/19); «Bugün sizin için dininizi kemâle erdirdim. Üzerinizdeki nimetimi tamamladım ve size, din olarak, İslâmı seçtim» (5/3); «Allah kimin hidâyete erişmesini isterse, onun kalbini İslâm dinine açar» (6/125) gibi.

Dinler, başlıca hakiki yâni ilâhî ve semavî dinler, muharref dinler ve batıl dinler olmak üzere üç kısma ayrılır. Bugün yeryüzünde hakiki ve ebedî din, ancak İslâm Dini'dir. Muharref dinler, birer hakiki din iken, sonradan bozulmuş, ilâhî mahiyetlerini kaybetmiş dinlerdir. Batıl dinler ise, asılları bakımından da hakiki dinlerle alâkası olmayan uydurulmuş dinlerdir (6).

KÜLTÜR; Kültür kelimesinin çeşitli mânâları vardır. Kültür sözü Türkçe'ye Fransızca'dan girmiştir. Fransızca «culture» kelimesi de Lâtince «toprağı sürmek, zirâi mahsül elde etmek ve onları geliştirmek» anlamlarına gelen «cultura» kelimesinden türemiştir. Kelime, daha sonra «insan vücudunu ve ruhunu terbiye etme, san'at ve fikir eserlerini geliştirme» mânâlarını da içine alan bir genişlik kazanmıştır (7). Kültür, bizde «maârif» ve «bilgi» karşılığında kullanılmıştır. Son yıllarda, yine kelimenin kök mânâsına uygun olan «ekin» kelimesi kullanılmışsa da pek tutunmamıştır (8). Aynı şekilde Ziyâ Gökalp'in kullandığı «hars» kelimesi de «kültür» sözü kadar kullanılmamıştır (9).

Kültür kelimesi, dilimizde birkaç anlamda kullanılmıştır. Şöyleki; birincisi, fen sahasında : ziraat, botanik, tıp vs.'deki kullanılışı olup, üretme, yetiştirme, çoğaltma çalışmaları ve tertipleri mânâsına gelmektedir. Bakteri kültürleri, balık kültürleri gibi. İkincisi, öğretimle ulaşılan, tahsil ve terbiye görmüşlerin yaşadığı yüksek kültür tarzını ifâde eden anlamıdır. Kültürlü âile gibi. Üçüncüsü, umûmî bilgi veya bilgi mânâsına gelen kullanılışıdır. Kültürlü adam, umûmî kültürü zayıf veya kuvvetli insan

sözlerinde olduğu gibi. Dördüncüsü, her türlü fikir ve özellikle san'at alanındaki hareketler ve faaliyetler için kullanılan, kafaya ve zevke hitap edici bilgi ve değerler ifâde eden mânâsıdır. Kültür faaliyetleri, kültür temasları, kültür kuruluşları gibi... (10).

Büyük Türk düşünürü Ziyâ Gökalp'ın «hars» adını verdiği ve «yalnız bir milletin dinî, ahlâkî, hukukî, aklî, bedîî, lisânî, iktisadî ve fennî hayatlarının ahenkli bir bütünüdür» şeklinde tarif ettiği (11) kültürü Hilmi Ziyâ Ülken şöyle açıklamıştır : «Kültür, Almanlar'da medeniyetle aynı mânaya gelen bir kelimedir. Fransızca'da bu kelimenin ayrılışı oldukça itibarîdir. Kültür deyince biz, milletin içinde bulunduğu medeniyet şartlarına göre yarattığı bütün dil, ilim, san'at, felsefe, örf ve adetleri ve bunların mahsülleri toplamını anlıyoruz» (12).

Kültür ve kültür değişimleri üzerinde ilmî usûllerle araştırma yapan Mümtaz Turhan ise, bu konuda; «Kültür, bir cemiyetin sâhip olduğu maddî manevî kıymetlerden teşekkül eden öyle bir bütündür ki, cemiyet içinde mevcut her çeşit bilgiyi, alâkaları, itiyatları, kıymet ölçülerini, genel durum ve zihniyet ile her nev'î davranış şekillerini içine alır. Bütün bunlarla birlikte, o cemiyet mensuplarının ekserisinde ortak olan ve onu diğer cemiyetlerden ayıran özel bir hayat tarzı temin eder» şeklinde açıklamalarda bulunur (13). Aydın Taneri «Kültür, bir milletin gelişmesinde rol oynayan, o millete özgü karakterin tümüdür» der (14). Âmiran Kurtkan da, «Kültür, insanın insan tarafından te'sis edilmiş ve yaratılmış olan çevresini ifâde eder. Maddî ve manevî olmak üzere iki vechesi vardır» şeklinde açıklar (15). Devletimizin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün tarifi ile «Kültür; okumak, anlamak, görebilmek, görebildiğinden mana çıkarmak, ders almak, düşünmek, zekâyı terbiye etmektir» (16).

Kültür ve kültür konuları ile meşgul olan fikir ve ilim adamlarının hepsinin, bu mefhumun mânâ ve ihâtası hakkında tam bir anlayış birliğine vardıkları söylenemez. Hatta medenî milletler arasında kültürü tarif etme bakımından, bir hayli farklar olduğu bilinmektedir. Bununla birlikte, birçok sosyolog, sosyal antropolog ve etnoloğun, yine de kültürün tarifinde birbirlerine ana noktalarda yaklaştıkları söylenebilir (17).

Bu cümleden olarak, yabancı araştırmacılardan bazılarının «kültür» hakkındaki tarif ve açıklamalarını vererek meseleye ışık

tutmaya çalışalım; E.B. Taylor'e göre Kültür : «Bilgiyi, imânı, san'atı, ahlâkı, hukuku, örf - âdeti ve insanın cemiyetin bir üyesi olması dolayısıyla kazandığı diğer bütün maharet ve itiyatları ihtiva eden mürekkep bir bütün»dür. C. Wiesler'e göre : «Bir toplumun yaşama tarzı»dır. S. Spir'e göre : «Atalardan gelen maddî mânevî değerler yekûnu»dur. A. Young'a göre : «İnsanın tabiatı ve kendini idâre etme yolu ile bizzat meydana getirdiği eser»dir. A.K. Kohen'e göre : «Bir toplulukta örf ve âdetler, zevkler, kısaca insan tarafından yapılmış ve yaratılmış her şey»dir. F.A. Wolf'a göre : «Bir millet fertlerinin iştirak hâlinde bulunduğu mânevî hayatı»dır. R. Thurnwald'a göre : «Kültür, tavırlardan, davranışlardan, örf ve âdetlerden, düşüncelerden, ifâde şekillerinden, kıymet ölçülerinden, te'sislerden ve teşkilâttan mürekkep öyle bir sistemdir ki, tarihî mahsül olmak üzere teşekkül etmiştir.» Macİver'e göre : «Kültür, yaşayış ve düşünüş tarzımızda, günlük münasebetlerimizde, san'atta, edebiyatta, dinde, sevinç ve eğlenmelerimizde tabiatımızın kendisini ifâde etmesidir» (18).

Yapılan bu tarif ve açıklamalardan çıkan neticelere göre kültürü şöyle ifâde etmek mümkündür : Bir toplumu, bir cemiyeti, bir milleti kendi öz benliğinde koruyarak, onu diğer milletlerden ayıran maddî - mânevî değerler bütünüdür.

Bir milleti millet yapan ve onu diğer milletlerden ayıran bu maddî ve mânevî değerleri şöyle sıralamak yerinde olur :

Dil : Bir milleti diğer milletlerden farklı kılan ses dünyasıdır. Kâinatı kendine göre seslendirip, isimlendirmesidir. Düşüncenin aynası, millî ve mânevî değerlerin ortak hazinesidir. Anlaşma vasıtası olarak, millet fertlerini birbirine bağlayan ve yaklaştıran en güçlü sosyal akrabalık bağıdır (19). Tarihimiz boyunca erimeden varlığımızı devam ettiregelmiş ve bugün müstakil bir devlet olabilmişsek ve Türklük Dünyası'nda bütün baskı ve engellemelere rağmen bir millî heyecan varsa, bunları dilimize, yani güzel ve zengin Türkçemize borçluyuz. Bu gerçeği gören Atatürk bu konuda «Millî his ile dil arasında bağ çok kuvvetlidir. Dilin millî ve zengin olması, millî hissin gelişmesinde başlıca etkidir. Türk Dili, dillerin en zenginlerindedir. Yeter ki, bu dil şuurla işlenebilsin. Ülkesini, yüksek istiklâlini korumasını bilen Türk Milleti, dilini de yabancı diller boyunduruğundan kurtarmalıdır. Türk Milletinin dili Türkçedir. Türk Dili Türk Milleti için mukaddes bir hazinedir. Türk Dili Türk Milletinin kalbidir, zihnidir. Mil-

lı şuurun ayakta kalabilmesi için dil ve tarih uğrunda çalışmaya mecburuz» demiş ve hemen icra etmek içinde Türk Dili Tedkik Cemiyeti (Türk Dil Kurumu)'ni kurdurmuştur (20).

Türk Devleti'nin ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütün olduğunu ve bu bütünlüğü sağlayan en önemli unsurun dil olduğu gerçeğinden hareketle Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın üçüncü maddesinde «Türkiye Devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür. Dili Türkçe'dir» ifadesi yer almış ve bu madde «değiştirilmez ve değiştirilmesi teklif edilemez» esaslar arasında yer almıştır.

Anayasamızın bu temel hükmünden hareketle Türkçemizin korunması işlenip, geliştirilmesi ve ilim dili haline getirilmesi için üzerimize düşeni yapmalıyız. Çünkü dil, bir milletin kültürel değerlerinin başında gelir. Bundan dolayı ona büyük ehemmiyet vermek gerekir (21). Amma ne var ki, bu gereğin tam olarak yerine getirilip, Türk Dili'nin yabancı dillere karşı cazip hâle getirildiğini söylemek mümkün değildir. Aksine, her geçen gün gelişen yabancı dil hayranlığının, bir taraftan Türk Dili'ni ikinci plâna ittiğini, diğer taraftan da yabancı kültürün bünyemize girmesine ve böylece millî kültürümüzün yozlaşmasına yol açtığını ifade edersek yanılmış olmayız. İstikbâlde zor günler yaşamamak için millî kültürümüzün temel unsuru olan dilimizi, yâni güzel Türkçemizi, hem konuşma, hem yazı ve hem de ilim dili hâline getirmemiz ve böylece yabancı dil akımına bir son vermemiz her Türk'e düşen millî bir vazifedir. İlmî gelişmeleri takip etmek için, milletin bütünüünün yabancı dil öğrenmesine gerek olmadığı, bu işin tercüme kurulları tarafından daha da sıhhatli bir şekilde halledilebileceği bilinen ilmî ve millî çarelerdendir. Bugün bu usûlü başarıyla uygulayan ülkeler vardır. Japonya örneğinde olduğu gibi.

Bu millî davaya, devletin ilgili teşkilât ve müesseselerinin vakit geçirmeden çare bulmaları, Türk Milleti'nin ebedî olmasında en başta gelen esas olacaktır. Çünkü dilin, millî ve manevî kültür unsurlarını öğreten, yaşatan, kuşaktan kuşağa aktaran en önemli bir kültür unsuru olduğunu, dâima göz önünde bulunduran milletlerin, ayakta kaldıkları tarihî bir gerçektir. Bizim de dünya milletleri arasında Türk milleti olarak varlığımızı devam ettirebilmemiz için bu tarihî gerçeği göz önünde bulundurmamız gerekmektedir.

Din : İster semavî, ister batıl olsun insanların imân ve inanç vasıtasıyla, mutluluğa erişebilmede düşünme ve davranma düzenidir. Din, ferdî tutumlardan örf ve âdetlere, san'ata kadar bugün de her cemiyette kendi dilimi dışında en te'sirli bir kültür unsurudur (22). Bizde de millî ve mânevî değerlerimizin meydana gelmesinde büyük rol oynayarak, içtimaî hayatımızı düzenleyen din, İslâmiyet olmuştur. Türk Milletinin meydana gelmesinde esas olan ahlâkî kurallar, İslâm ahlâkı, kurallarıyla yoğrulmuştur. Böylece, İslâm ahlâkına paralel bir Türk ahlâkî vücuda gelmiştir. Atatürk, bu önemli kültür unsuru hakkındaki görüşünü : «Din lüzumlu bir müessesedir. Dinsiz milletlerin devamına imkân yoktur. Yalnız şuras var ki, din Allah ile kul arasındaki bağlılıktır... Milletimiz, din ve dil gibi kuvvetli iki fazilete sahiptir. Bu faziletleri hiç bir kuvvet, milletimizin kâlb ve vicdanından çekip alamamıştır ve alamaz» ifâdeleriyle dile getirmiştir (23). Bu cümleden olarak, Anayasamızın 24. maddesinde : «Herkes vicdan, dinî inanç ve kanaat hürriyetine sâhiptir» denilmekle, din unsurunun Türk Milleti'nin benliğindeki yeri ve önemine işaret edilmiştir.

Örf ve âdetler : Bir milletin yazılı olmayan töreleri ve nizamlarıdır. Yazılı hukukta yeri olmayan birçok sosyal münasebetleri, her milletin kendine has örf ve âdetleri ve an'aneleri düzenler. Türkler, tarihleri boyunca «Türk Töresi» dedikleri örf, âdet ve an'anelerine önem vermişler ve bundan hiçbir zaman ayrılmamışlardır (24). Çünkü, Türkler'de ana ilke : «İlden vazgeçilir, töreden vazgeçilmez» idi. Töre kelimesinin, genellikle il (devlet) kelimesiyle birlikte kullanıldığını ve kanun mânasına geldiğini belirten Ziyâ Gökalp, «töre» ve «Türk Töresi» hakkında geniş bilgi verir (25). «Türkler'in örf ve âdetleri millî kültüre girer.» Bizim örflerimiz asla, birlik ve beraberlik ilkelerine aykırı değildir. Çünkü örflerimizin temelinde din vardır ve İslâmiyetin özü ise birlik-tir. O halde cemiyetin sosyal yapısında bir gedik yaratacak bir kanun örfe uygun düşmez, yapılan kanunların millî örf ve âdetlere uygun olması şarttır (26). Türk örf ve âdetleri, Türk Milleti'nin millî kimliğidirler.

Dünya görüşü : Bir milleti diğer milletlerden farklı kılan hayat felsefesidir. Bir millî toplumun fertleri, ortak kültür dolayısıyla tutum, zihniyet, telâkki ve davranış bakımından müşterek özelliklere sâhip olma ve aynı şeylere sevinebilme, aynı şeylere üzülebilme ortaklığı, o millet için bir dünya görüşüdür. Bu kültür unsuruna kısaca «dilek birliği» de denilebilir ki, bu Türkler'de

vatan, millet, bayrak, istiklâl sevgisi olarak tecelli etmiştir (27). Türk Milleti'nin bütün fertlerinin bir kâlb gibi aynı şeylere karşı hassas olması, millî birlik ve beraberliğimiz için başta gelen şartlardandır.

San'at : Bir milleti başka milletlerden ayıran, bir millete has olan zevk, duygu ve düşüncelerin dışa vurması ve şekillenmesidir. Bir milletin güzeli meydana getirme ve bulma tarzını ortaya koyan önemli bir kültür unsurudur. Bir milletin ortak zevkinin ifâdesi olan san'at millî damga taşır. Güzeli san'atlar diye de isimlendirebileceğimiz bu unsur, sahalara göre; fonetik san'atlar—edebiyat, müzik ve plâstik san'atlar—resim, mimârî, heykel olmak üzere ikiye ayrılarak incelenir. Bunların dışında Türkler'in de uyguladıkları elsan'atları, süsleme, çinicilik gibi san'at kollarını sayabiliriz ki, bunlar bir milletin bağlayıcı ve kalıcı unsurlarıdır (28). Türk Milleti, tarihi boyunca «bilginin işe uygulanması» demek olan san'at dallarında eserler vermiş pek çoğu günümüze kadar ulaşmıştır. Duygu ve düşüncelerimizin ve millî mânevî varlığımızın göstergesi olan san'atımızı koruyarak, geliştirmek millet ve devlet olmanın temel şartlarından biridir. Çünkü san'at eserleri ile toprak vatanlaşmış; fertler, topluluklar milletleşmiştir.

Târih : Bir milletin kendine has kültürünün, kültür tavrının, hayat tarzının, kültür potansiyelinin çağlar içinde yürüyüş, fiil ve hareket haline gelmiş şeklidir. Tarih, fertler arasında kader birliğini temsil eden en önemli kültür unsurudur. Zafetleri ve yenilgileriyle, övünç, sevinç ve kederleriyle fertlerin ortak mazisini teşkil eder (29). Buna göre fertler ve milletler onda geçmişteki acı ve tatlı anılarını bularak, istikbâle hazır olmada ondan güç ve ders alırlar. Millet olarak, biz de tarihimizi, yani Türk Tarihi'ni bir bütün olarak öğrenmek ve öğretmekle olup bitenlerden ders alır ve böylece de millî şuur ermiş oluruz. Çünkü tarih bilgisi, fertle millet arasında derin bağlar kurar; fertleri hem kederde, hem de ülkülerde birleştirir, yani yaşayan topluma şekil ve yön verir (30). Bu cümleden olarak Atatürk, Türk Dili konusunda olduğu gibi, Türk Tarihi konusunda da hassas hareket ederek, Türk Tarih Tedkik Cemiyeti (Türk Tarih Kurumu)'nin kurulmasını sağlamış ve Türk Tarihi'nin bütün yönleriyle araştırılmasını başlatmıştır.

Millî şuur : Bütün kültür unsurlarının farkına varmak, bilmek demektir. Millet, millî şuur olan cemiyet demektir. Millî

şuur ise, millî kültüre sâhip çıkmak, yani kendi milletinin varlığını tanımak ve bilmek demektir. Bu cümleden olarak, bir milletin fertleri, kendilerini birbirine bağlayan dil, din, örf ve âdet, san'at, dünya görüşü, tarih, coğrafya ve ahlâk gibi bütün kültür unsurlarında ortak olduklarının bilincine varabilmişler ise, o milletin fertleri bütünüyle millî şuura ermiş ve millet olma safhasını tamamlayarak, millî birlik ve beraberlik içine girmişler ve ilerleme yolundalar demektir (31). Millî şuur, fertlerin millet olma esaslarını tam olarak bilmeleri demek olduğuna göre; bu şuur, Türk Milleti için «Türklük şuuru» olarak tecelli etmiştir. Türk Milleti'nin millî mânevî değerlerinden ve çağdaş medeniyet yolundan hiç sapmadan yürümek ana ve değişmez esas olmalıdır. Bu esaslardan şu veya bu bahane ve sebeple uzaklaşmak ve taviz vermek, millet ve devlet olma özelliğimizi yitirmemize sebep teşkil eder ki, bu da hepimizin sonu demek olur.

Kültürün özellikleri : Bir milletin fertleri, bu müşterek kültür unsurlarıyla birbirlerine bağlanmış ve millet denilen en büyük tabii bir cemiyet ortaya çıkmıştır. Bu tabii cemiyetin özellikleri aynı zamanda kültürün de özellikleridir. Bu cümleden olarak; kültür, bir millete has olduğundan «millî» dir. Milletin kendi tabiatına, kendi yaratılışına bağlı ve temelinde millî benlik, millî kabiliyet, istikâmet, millî husûsiyet yattığından «orijinal» dir. Cemiyetin tabiatından doğup, tabii bir şekilde geliştiğinden ve her zaman geçerli olduğundan «tabii ve canlı» dir. Tarihî seyir içinde dünü, bugünü ve yarını kucakladığından, kesinti ve fasıla kabul etmediğinden «devamlı» dir. Dünkü, bugünkü ve yarınki kuşakların ortak değerleri olduğundan «müşterek» tir. Bütün millî cemiyetin yapısına ve bütün fertlere müessir olduğundan «şumüllü ve sâri» dir. Toptan terk edilip, yerine başka bir kültür almak mümkün olmadığından «özü değiştirilemez» (32).

Tesbit edilen bütün bu husûsiyetler, kültürün bir millî değerler manzumesi ve millî akrabalık unsurları topluluğu olduğunu gözler önüne sermekte ve millet dediğimiz tabii cemiyeti ayakta tutan sırrın millî kültürde saklı olduğunu göstermektedir.

Kültür Değişmeleri : Bir cemiyetin siyasî yapısında, idâri teşkilat ve müesseselerinde, toprağa yerleşme ve iskân tarzında, inanç ve kanaatlarında, bilgi sisteminde, terbiye usûlünde, töre ve kanunlarında, maddî alet ve vasıtalarında, ictimâî ve iktisadî yapısında az çok, şu veya bu sebeple meydana gelen değişmeleri içine

alır. Başka bir deyişle, bir milletin millî mânevî değer yargılarının kısmen veya bütünüyle değişikliğe uğramasına «kültür değişimleri» adı verilmiştir (33).

Kültür değişimleri; serbest veya tabii kültür değişimleri ve mecburi veya empoze kültür değişimleri olmak üzere iki çeşittir. Serbest kültür değişimleri; bir milletin, başka bir milletle teması neticesinde, her hangi bir zorlama olmadan meydana gelen tabii değişimlerdir. Türklerin İslâmiyete girişleri ve İslâm medeniyeti içinde yerlerini alarak, rol oynamaları bu değişmeye bir örnek teşkil eder. Mecburi kültür değişimleri ise; Bir milletin kendi kültürünü başka bir millete, o milletin arzusu olmaksızın, zorla kabul ettirmesi, yani empoze etmesidir. Buna kültür emperyalizmi de denir. Sosyalist ülkelerdeki kültür ihtilâlleri gibi. Serbest kültür değişmesi, tabii seyir içinde, zamanla gerçekleşir, millet bünyesinde tepki uyandırmaz. Mecburi kültür değişmesi ise, kısa zamanda sun'î bir şekilde, zorla uygulanır, millet bünyesinde tepkilere ve sarsıntılara sebep olur. Bu kültür değişmelerinden birincisi mutluluk, ikincisi ızdırap kaynağıdır (34).

Kültürün çeşitleri : Kültür, bir milletin hayat belirtileri olarak, tabii hayat ihtiyaçlarından doğmuş, onlara çare bulma tarzları olarak ortaya çıkmış değerler bütünüdür. Milletlerin biyolojik, sosyolojik ve ruhî olmak üzere üç türlü ihtiyacı olup, bunları kısaca millî ve mânevî ihtiyaçları olarak da ifâde edebiliriz. İnsan ve cemiyetin tabii değer yargıları da diyebileceğimiz bu ihtiyaçlar, günümüzde millî ve manevî kültür değerleri olarak da isimlendirilmektedir (35).

Kültür ile millet kavramları içiçedir. Hem kütürü ve hem de milleti meydana getiren unsurlar müşterektir. Bu unsurlar arasındaki ahenk, denge ve bütünlüğün korunması şarttır. Bu itibarla bizlere düşen en mühim millî vazife, her türlü şahsî menfaat ve siyâsî hesapların üstünde, millî birlik ve beraberlik içinde, Türk Milleti'nin bütün fertlerini, milletimizin millî ve manevî kültür değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren kuşaklar olarak yetiştirmek ve istikbâle hazır hâle getirmektir. Ancak, böyle bir yolu takip etmekle, millî varlığımızı devam ettirebiliriz.

Millî kültür : Bir arada yaşama arzusu ve iradesi gösteren, tarihi ve gelenekleri içinde birlikte olma şuuruna eren, aynı dili konuşan, aynı inanç içinde bulunan toplumun ortaya çıkardığı kül-

türdür (36). Yâni millî kültür bir millet tarafından kendi tarihi boyunca, tasavvur edilmiş veya tatbikat sahasına konulmuş madî, fikrî ve manevî hayat formlarının ve değerlerinin ölçülü bir bütünüdür (37). Millî Kültür, millet haline gelmenin temel unsuru olduğu kadar, millet halinde gelişmenin de temel şartıdır. Hal böyle olunca, insanlık tarihinin genel akışı içinde millî kültürün yeri, önemi ve değerinin büyük olduğu kendiliğinden anlaşılır. Çünkü milletler, milletler âilesi içinde varlıklarını ancak ve ancak, kendilerini meydana getiren millî kültürlerine borçludurlar. Bu cümleden olarak, her milletin bir millî kültürü ve her millî kültürün meydana getirdiği bir millet vardır (38).

«Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli kültürdür, millî kültürümüzü muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkaracağız» ifadesiyle Atatürk, millî kültürün millet ve devlet hayatındaki yeri ve önemine işaret etmiş ve bizlere şöyle ışık tutmuştur : «Türk milletinin idâresinde ve korunmasında millî birlik, millî duygu, millî kültür en yüksekte göz diktığımız ideâldir. Yüksek ve inkılâpçı bir kültür seviyesine varmak için, önümüzdeki yıllarda daha çok emek vereceğiz» (39). Bu cümleden olarak, seciye ile millî birlik arasında ve yine millî terbiye, millî seciye ve millî kültür arasında bağlantı kurulmasını isteyen Atatürk, millî kültürün millet hayatındaki yerini ve önemini her vesile ile dile getirmiştir (40). Çünkü, millî kültürüne sâhip çıkamayan ve onu geliştiremeyen milletler, başka milletlerin avı olmaktan kendilerini kurtaramazlar. Bu itibarla Türk millî kültürünü en iyi şekilde koruyup, geliştirmek; çocuklarımıza, gençlerimize, insanlarımıza ve top yekûn milletimize mâl etmek, herkese yâni idâre edenimize ve idâre edilenimize düşen millî bir vazifedir. Bu millî vazifeyi lâyıkıyla yerine getirebildiğimiz ölçüde, millî şahsiyetimizi koruyarak, aşağılık duygusuna düşmeden, kendi kafamız ve kendi gücümüzle hareket etmiş ve her sahada Türklük şuuru içinde millî kalkınmayı sağlamış oluruz.

Medeniyet : Batı dillerindeki karşılığı «civilisation» olan ve Arapça'da aslen şehir mânâsındaki «medine» sözünden üretilmiş bulunan «medeniyet» kelimesi, lügât anlamıyla «şehirçilik» demek olup, «bedevî : çöl halkı, göçebe» nin zıddı olarak kullanılmış, böylece de, her biri kendi kabile hayatını sürdüren çöl halkına karşılık, çeşitli soy, dil, din ve geleneklere sâhip kütlelerin doldurduğu şehirlerde gelişen yaşayış birliğini ifade etmiştir. Dolayısıyla medeniyet sözü, ilerleme, gelişme ve yükselme mânâlarını da

taşıdığından, sosyal gerçeğe uygun bir tâbir olarak dilimize yerleşmiştir. Bu cümleden olarak, medeniyet araştırmacılar tarafından şöyle tarif edilmiş ve açıklanmıştır : «Milletlerarası ortak değerler seviyesine yükselen anlayış, davranış ve yaşama vasıtaları bütünüdür (41). Tanınmış Alman âlimi Thurnwald'a göre medeniyet : «Birlikmiş bir bilgiye ve teknik vasıtalara sâhip olma, bilme ve yapabilmektir.» Macİver'e göre ise medeniyet : «İnsanın, hayatı üzerinde müessir şartları kontrol maksadiyle sarfetmiş olduğu cehdler neticesinde, meydana gelen mekanizma ve teşkilâtın umûmî heyetidir» (42). Kültür konusunda olduğu gibi, medeniyet konusunda da, ülkemizde söz ve eser sâhibi olan Ziyâ Gökâlp ise : «Bütün insanlar, aynı medeniyete mensup değillerdir. Medeniyet bir değil, müteaddittir. Hangi zamanda ve mekânda yaşarlarsa yaşasınlar, birbirlerine komşu oldukları için, aynı müesseselere mâlik olan cemiyetlerin mecmûuna medeniyet zümresi denilir. Medeniyet, bu cemiyetler arasındaki müşterek müesseselerin mecmûudur» (43) dedikten sonra, medeniyeti «usûl ve akıl vasıtasıyla yapılan iktisadî, dinî, hukukî ve ahlâkî fikirlerin mecmûudur» şeklinde tarif etmiştir (44). Başka bir deyişle medeniyet : «İnsanın kendi üzerinde kontrol kurmak ve fikren, ahlâken, mânen geliştirmek için baş vurabileceği müşterek vasıtaların hepsini içine alır; san'at, felsefe, din, hukuk gibi» (45).

Medeniyetin menşei hakkında bâzı nazariyelere gelince : Bu nazariyeler araştırmacılar tarafından şöyle ifâde edilmiştir. Birincisi : Evolution (gelişme - tekâmül) nazariyesidir. Bu nazariye, medeniyetin ilk devirlerinden zamanımıza kadar, devamlı ilerleme kaydeden insan kültürünün mahsülü olduğu, ilerlemenin de, basitten karmaşığa doğru meydana geldiği ifâde edilen nazariyedir. İkincisi : Diffusion (yayıma - intişar) nazariyesidir. Bu teori, insanlar arasındaki sosyal münasebet temeline dayanır. Üçüncüsü : Yüksek kültür nazariyesidir. Bu teoride, topluluklardaki kültür ve tarih ortaklığı esas alınmıştır. Dördüncüsü : Ana kültür nazariyesidir, ki buna kültür proto - tipleri teorisi adı da verilir. Çünkü buna göre, tarihin her çağında, her hangi bir topluluk veya millet belirli bir kültür tipinin veya ana kültür kalıbının taşıyıcısı olabilir. Beşincisi de Sorokin nazariyesidir. Buna göre, kültür ve medeniyetin doğmasında tarihî ve sosyal te'sirlerin rolü büyüktür (46).

Kültür ile medeniyet arasındaki farklar ve benzerlikler : Kültür ile medeniyet arasında hem ayrılık ve hem de yakınlık vardır.

Her ikisi de cemiyetin bünyesinden çıkmış, medenî gelişme neticesinde bir noktada birleşmişlerdir. Kültür önce gelir, medeniyet sonradan ortaya çıkan bir neticedir. İlmî sahadaki kültür medeniyettir. Gökalp'a göre, kültür ve medeniyetin birleştiği nokta, her ikisinin de, toplumun bütün hayatını içine almasıdır. O dinî, ahlâkî, hukukî, bediî, iktisadî, lisanî ve ilmî hayat olarak sıraladığı unsurların bütününe hem hars (kültür) hem de medeniyet ismini vermiştir. Ona göre, kültür ve medeniyeti ayıran noktalar şunlardır : Medeniyet beynelmilel (milletlerarası), hars (kültür) millîdir. Medeniyet bir millettten başka bir millete geçebilir, fakat kültür geçemez. Bir millet medeniyetini değiştirebilir, fakat kültürünü değiştiremez. Medeniyet usûl ve akıl yoluyla yapılır, kültür ilham ve sezîş yoluyla yapılır (47). Medeniyetin tedkiki kültüre göre, daha kolaydır. Gökalp, bunu da şöyle dile getirmiştir. Harsı (kültürü) teşkil eden duygular derûnî ve sâimî oldukları için görülmeleri ve tedkik edilmeleri çok güçtür. Medeniyet ise, hariçte tebellür etmiş mefhumlardan, kaidelerden, hü-lâsa, bir sürü müesseselerden mürekkep olduğu ve müesseseler harici bir gözle şey'î bir surette tedkik olunabildikleri için, harsa (kültür) nisbetle kolay tedkik olunabilirler. Bundan dolayıdır ki, bir milletin harsına dâir bir tarih kolayca yazılamaz. Fakat, bir medeniyet hakkında kolayca bir tarih yazılabilir (48).

Kültür ile medeniyet arasındaki münasebetler : Her milletin başlangıçta yalnız bir kültürü vardır. Bir millet kültür yönünden yükseldikçe, bir taraftan kuvvetli bir devlete, diğer taraftan da medeniyete kavuşur. Bir milletin kültüründen doğan bir medeniyet, zamanla diğer milletlerin medeniyetlerinden de pekçok müesseseler alır. Böylece, medeniyet milletlerarası olmaya başlamış ve gelişe gelişe bütün insanlığa mal olmuştur. Hem kültürü ve hem de medeniyeti yüksek olan bir millet olmak arzu edilen bir hedef-tir. Kültürü yüksek olan bir millet, kültürü bozulmuş, fakat medeniyeti yüksek olan bir millete karşı her zaman üstünlük sağlamış ve sağlamaya devam edecektir (49).

Bu cümleden olmak üzere, günümüzün en önemli silahı olan kültür emperyalizmine karşı uyanık olmak lâzımdır .Yabancı kültürler, millî kültürü yıkmak, ortadan kaldırmak veya hâkimiyetine almak, dilde, dinde, törede, şuurda, ahlâkta, kısaca millî, manevî değer yargılarında etkiler yaparak; bir taraftan millî kültürü eritme ve yok etme yolunda siyâset takip ederek, diğer taraftan da millî kültürüne uzak kimselerin, gayri millî kültür un-

surlarına hayranlık duymalarını sağlayarak, kendilerini kabul ettirirler. Bu sebeplerle bizi biz yapan millî kültür unsurlarımıza sahip çıkıp, onları öğrenip, öğretmek ve sistemleştirmek gerekmektedir. Bu yolda idâre edeni, idâre edeniyle her Türk insanı üzerine düşen vazifeyi millî şuur içinde yerine getirmeli ve dâima uyanık bulunmalıdır. Çünkü, bugün dünyada Türk'ün düşmanı dostundan çoktur. Başka bir deyişle, dün olduğu gibi, bugün de «Türk'ün Türk'ten başka dostu yoktur» özdeyişi değerini yitirmemiş ve yarın da yitirmeyeceğe benzemektedir. Bu cümleden olarak, yabancı kültür ve mensupları, ilk iş olarak, Türk'ü millî ve mânevî değerlerinden kopararak, boşlukta bırakmak, hatta aşağılık duygusuna düşürmek gayreti içindedirler. Çağımızın bir hâkimiyet sistemi olarak gelişen kültür emperyalizmini Türk milletinden ve Türk vatanından hatta Türk coğrafyasından uzak tutabilmek için, millî ve manevî değer yargılarımızın şuuruna ermek ve bu değer yargılarında bütünleşmek en çıkar yol olarak görülmektedir. Akıldan çıkarmamak gerekir ki, kültür sömürüsüne uğramış ve bu sebeple millî birliğini yitirmiş milletler, başka milletlerin hâkimiyetini tanımak mecburiyetinde kalmış milletlerdir.

Millet ve devlet olarak, böyle güç ve telâfisi mümkün olmayan durumlara düşmemek için dilimizi, dinimizi, san'atımızı, töremizi, ahlâkımızı, edebiyatımızı, tarihimizi, vatanımızı ve bayrağımızı şuurulu bir şekilde sevmemiz ve bu değerleri yüce tutmamız vazgeçilmez esaslardır. Çünkü kültür emperyalizmini yok edecek en güçlü silah, millî eğitim ve millî terbiyedir. Bu da Türk millî eğitiminin başta gelen temel vazifesidir. Bu vazifenin yerine getirilmesiyle, Türk - İslâm kültür ve medeniyeti tam mânâsıyla, Türk insanı tarafından kavranılmış olmakla; aşağılık duygusu içinde yabancı kültürlerle hayranlık duyan değil, kültür ve medeniyet kurucu atalarıyla övünen ve gurur duyan bir millet olarak istikbâle emin adımlar atabilecektir.

Türkler, eski çağlardan günümüze kadar, beşbin yıllık tarihleri boyunca, maddî ve manevî unsurlar arasında denge kurabilmiş ve bu sâyede büyük devirler ve medeniyetler meydana getirmiş yüce ve köklü bir millet olarak, tarihteki yerlerini almışlardır. Gerçekten de, iyi ve güzel hasletleri bünyesinde toplamasını bilen Türk milleti, dâima millî, dinî ve insanî duygulara bağlı kalmış ve bu duyguları ölçülü bir şekilde bütünleştirerek, millî hedef olarak seçtiği Türk cihân hâkimiyetine ulaşmayı başarmıştır. Bu cümleden olarak Asya, Avrupa, Afrika olmak üzere, üç kıt'a üye-

rinde kurulan tarihî Türk hâkimiyeti, bu denge ile gelişmiş ve kültür ve medeniyet dâireleri vücuda gelmiştir (50).

İslâmdan önce Türkistan, İslâmî Devre'de Türkiye merkez olmak üzere Çin, Hindistan, Afganistan, Horasan, Kafkasya, Azerbaycan, İran, Irak, Suriye, Mısır, Kuzey Afrika, Balkanlar gibi pekçok ülke Türk hâkimiyetine girmiştir. Bu ülkelerde Türk kültür ve medeniyetinin ilki, tarihte ilk modern ordu ve devlet anlayışını getiren ve millet, vatan, istiklâl sevgisinin kutsallığını aşıl原因an Mete Han'ın M.Ö. III. yüzyılda kurduğu Büyük Hun - Türk Devleti'ne aittir. Bu devletin meydana getirdiği Orta Asya Türk kültür ve medeniyeti çevresi olup, bu çevre; Batı'da Hazar Denizi'nden, Doğu'da Kore'ye, Güney'de Tibet'e kadar uçsuz bucaksız bir sahaya içine alır. Bu sahaya hâkim olmak için Türkler atı evcilleştirmişler ve tarihte yeni bir çığır açan, yepyeni bir kültür ve medeniyetin ortaya çıkmasını sağlamışlardır.

Kültür ve medeniyet tarihçileri, bu Türk kültür ve medeniyetine : «atlı göçebe kültürü» veya «atlı bozkır kültürü», yada bozkır medeniyeti» gibi isimler vermişlerdir (51). Miiattan önceki yıllarda tarih sahnesine çıkan ilk Türk topluluğu olan Hun Türkleri, kendilerini genel bir «atlı kültürü» içinde de olsa, başkalarından ayrı gören ve belirli bir anlayış, san'at, ilim, örf ve âdetleriyle yaşatan, en önemlisi, geniş orta bölgelerde Türkçe konuşan, tarihin bugüne kadar kaydettiği en eski Türk topluluklarından biridir (52).

Türk kültür ve medeniyetinin ikincisi, tarihte ilk defa millî adımız olan Türk sözünü millet ve devlet ismi olarak kullanan Bumin Kağan'ın VI. yüzyılda kurduğu Göktürkler tarafından kurulmuştur. Bu Türk Devleti'nin meydana getirdiği Türk kültür ve medeniyeti, merkez Ötüken olmak üzere kurulmuştur. Ötüken kültür ve medeniyet çevresi anabashğı altında toplayabileceğimiz bu çevre, hemen hemen Hun Türkleri'nin hâkim oldukları sahalarda doğmuştur. Bu kültür ve medeniyet çevresinden günümüze kadar ulaşabilen millî kültür hazinemiz olarak değerlendirdiğimiz Göktürk/Orhun Âbideleri kalmıştır. Bu âbideler Türk Tarihi, kültürü ve medeniyetinin en kıymetli kaynakları (53) olarak, günümüze ışık tutmaktadırlar.

Bu cümleden olarak Orta Asya, Türk'ün ilk anayurdu olması sebebiyle, Türk kültür ve medeniyetinin de merkezi ve ana kay-

nağidir. Atalarımız, çok eski çağlardan bu yana, burasını vatan edinmişler; millî kültür yapıcılığında ve medeniyet kuruculuğunda üzerlerine düşeni eksiksiz yerine getirmişlerdir. VI - VIII. asırlarda Orta Asya mukadderatını elinde tutan büyük Göktürk Devleti, sâhipliğini yaptığı Batı Türkistan Demirkapısı ile dillere destan olmuştur. Türk destanları hep buralarda doğmuş ve beslenmiştir (54). Hatta denilebilir ki, Orta Asya da İslâm'dan önceki çeşitli dinlerin kültür çevrelerinde Türkçe yazmalar, edebiyat ve Türk üslûbunda mimârî ile plâstik san'atlar gelişmiştir. Bu kültür çevrelerinde Türk te'siriyle Yunan kültür hatıraları ile Hint kültürü gerilemiştir (55).

Hun - Türk, Göktürk ve Uygur - Türk Devletleri'nin ortaya çıkarıp, devam ettirdikleri «Orta Asya Türk kültür ve medeniyeti» unsurlarının İslâmî Devir'de; Selçuklu - Türk Devleti ve Osmanlı - Türk Devleti ile olgunlaşarak, Türk - İslâm kültür ve medeniyeti hâline dönüştüğünü ifâde etmek yerinde olur. Millet ve devlet olma şuuruyla bugün üzerinde yaşadığımız Türk'ün ikinci ve ebedî anavatanı olan Anadolu'yu Türkler'e kazandıran Selçuklular'ın gayretleriyle meydana gelen «Maverâünnehr Türk - İslâm kültür ve medeniyet çevresi», Türklüğün İslâmlıkla tanıştığı, kaynaştığı bir çevredir. Azerbaycan ve Anadolu'yu da etkileyen bu kültür ve medeniyet çevresinin doğmasında Hunlar, Göktürkler, Uygurlar, Karahanlılar ve Gazneliler'in de hisselerinin bulunduğu gerçeği, tarihin ifâdesidir (56).

İnsanlara Allah'ın birliğini, ululuğunu, ona inanmak ve Kur'an-ı Kerim vasıtasıyla gösterdiği yola gitmekle gerçek kurtuluşu erişebileceğini gösteren akıl, ilim ve kültür dini olan İslâm'a, kelimenin mânasına uygun olarak teslim olan Türk, Allah ve Peygamberi'ne karşı sorumlulukların ve sevginin idraki içinde itikat ve ibadeti yerine getirmek yanında, İslâm'ın dünyevi işlerini de yürütmüş; devlet ve millet düzeni içinde İslâm'ın yücelmesi ve yayılması için İslâm Dünyası'nı saran iç ve dış tehlikeleri bertaraf etmiş olarak, birlik ve beraberliği sağlamış, böylece de İslâm medeniyetinin gelişmesinde mühim rol oynamıştır.

Bilindiği gibi, çeşitli inançları ve dinleri inceleyen Türkler, İslâmiyeti anlayabilecek olgunluğa sahip olduklarından, Müslümanlar arasına girerek, İslâmiyeti de incelemek suretiyle kabul etmişlerdir. Kendi yaşayış, düşünüş ve inanışlarına uygun gelmeyen Buda, Mani, Musevî ve Hıristiyanlık gibi dinleri terk etmiş-

ler; millî benliklerini besleyen İslâmiyete toptan girmişlerdir. Bu geçiş, hiçbir askeri, siyâsî ve iktisadî baskı olmaksızın, kendi arzularıyla gerçekleşmiştir. Türkler, atalarının değerlerini ve yurtlarını bırakarak, kendilerini bu yeni dine adanmışlar ve İslâm âleminin korunması için kanlarını severek akıtmışlar ve kendilerini kabul ettirmişlerdir. Böylece, Türklük ile İslâmlık müesseselerimizde bütünleşmiş, birbirinden ayrılmayan bir hamur hâlini almıştır. Bu cümleden olarak da İslâmiyet, Türklüğe millî ve mânevî yönden yeni bir şekil vermiştir.

İslâmiyet ile yeni bir vatana ve yeni bir dünya görüşüne sâhip olan Türkler, kurdukları Selçuklu ve Osmanlı Devletleri ile askeri, siyâsî, ilmî ve iktisadî üstünlüklerini dünyaya kabul ettirmişlerdir. Türk seciye ve ahlâkına üstün meziyetler kazandıran İslâmiyet, Türkler'in mutluluk kaynağı olmuştur.

Kilisenin İslâmiyeti yok etmek için giriştiği Haçlı Seferleri'ni büyük kahramanlıklar göstererek durduran Türkler, karşı taarruza geçerek, Avrupa içlerine kadar ilerlemişler ve buralara Türk - İslâm kültür ve medeniyetini götürmüşlerdir. Türk kültür ve medeniyetinin, İslâm kültür ve medeniyetiyle yoğrulması neticesinde yepyeni bir ruh ve yapı ile ortaya çıkarılan bu medeniyet, tarihe Türk - İslâm kültür ve medeniyeti adıyla geçmiştir. Bu yeni kültür ve medeniyet, muasır kültür ve medeniyetlere ışık tutmuş ve etki etmiştir. Bu kültür ve medeniyet öyle bir ruh ve yapıya sâhip olmuştur ki, Selçuklu ve Osmanlı Devletleri'nin hâkimiyetleri boyunca dil, din, ırk farkı gözetilmeksizin, herkesin huzur ve güven içinde varlığını devam ettirmesinde rol oynamıştır. Çağımızda, dünyada olup, bitenlere bakılırsa, bu kültür ve medeniyetin üstünlüğü bir daha iyi anlaşılabilir olur.

İslâm - Türk veya Türk - İslâm kültür ve medeniyeti isimleriyle, aşağı yukarı aynı mânâlara gelmek üzere, tarihe mal olan bu kendine has kültür ve medeniyet, İslâm medeniyetinin ikinci ve son devresi olarak, «Anadolu, Balkanlar ve Akdeniz Türk kültür ve medeniyeti çevresi» ismiyle Türk, İslâm ve dünya tarihinde değişmez yerini almış olmakla; bugün, İslâm ülkeleri arasında Türk milletinin liderlik özelliğini hâlâ korumakta olduğu bilinen gerçektir (57).

Araplar ve İranlılar'dan sonra müslüman olan Türkler, Türk zevki ile İslâmın yüce ilkelerini birleştirmesini bilmişler ve Türk -

İslâm kültür ve medeniyetinin doğmasında ve bin yıldan fazla devam etmesinde rol oynamışlardır. Bu cümleden olarak «İslâmın mukadderatı, Türk'ün mukadderatına o kadar sıkı bağlanmış ki, Türkler yükseldikçe İslâmiyet de teâli etmiş, Türkler zaafa düştükçe, İslâmiyet de fer ve şefkatini kaybetmiştir» (58). Başka bir deyişle, Türkler İslâmiyetle o derece kaynaşmışlardır ki, Selçuklu ve Osmanlı Devirleri'nde, Türk ve İslâm adı Batılılarca aynı mânâda kullanılmıştır (59). Bu düşüncelerden hareketle, Türk - İslâm kültür ve medeniyetini, bütün yönleriyle dünyaya ve özellikle İslâm dünyasına iyi bir şekilde tanıtmak en mühim bir vazife olarak, bizleri beklemektedir. Bu vazife iyi ifâ edilebildiğinde, Türk devlet düzeni içinde; Türk - İslâm kültür ve medeniyetinin millî, mânevî, ahlâkî ve insanî değerlerini, Türk devletinin bütünlüğü ve ebediliği, Türk milletinin birlik ve beraberliğini, millî kültür, ilim ve medeniyet yönünden haklı yüceliğini ve önderliğini dost - düşman herkes öğrenecek ve böylece de, bilerek veya bilmeyerek, içeride ve dışarıda Türk milleti hakkında yapılan haksız ithamlar bir dereceye kadar, ortadan kalkacaktır (60).

Bugün hem Türkiye Türkleri ve hem de Dünya Türklüğü yalnızlık içindedir. Türk milleti, bir zamanlar hak ve adâlet dağıttığı milletlerden ve devletlerden, bugün haksızlıklar ve adâletsizlikler görmekte ve bunu sinesine çekmekte ve her gecenin bir gündüzü olduğunu bilerek, yarına sabır ve ümitle bakmaktadır.

Türk - İslâm kültür tarihi ve Türk - İslâm medeniyeti tarihi veya daha geniş olarak **Türk - İslâm kültür ve medeniyeti tarihi** ismi altında inceleyebileceğimiz; idarî, askerî, dinî, içtimaî, iktisadî, malî, bediî, hayrî ve harsî teşkilat ve müesseselerimizi tarihî seyir içinde değerlendirebildiğimizde, Türk milleti ve devletinin insanlık medeniyetine yaptığı katkıları gerçek mânâsıyla ortaya çıkarmış oluruz. Pek yakında «**Türk - İslâm Kültür ve Medeniyeti Tarihi**» ismiyle yayınlayacağımız çalışmamızda, bu konular genel olarak ele alınmış ve değerlendirilmiştir.

Türk milleti, İslâmiyetten önce **Orta Asya medeniyetine**, İslâmiyeti kabûlden sonra «**Şark medeniyeti**» dâiresine, daha sonra da «**Garp medeniyeti**» dâiresine girmiş ve bu üç medeniyetin her birinde ayrı bir hayat yaşamıştır. Bu itibarla, Türk kültür ve medeniyeti tarihini, Türkler'in tarih sahnesine çıkışlarından İslâmiyeti kabul edişlerine kadar; İslâmiyeti kabul edişlerinden

Garb medeniyeti dâiresine girişlerine kadar ve Garb medeniyetini kabulden günümüze kadar olmak üzere üç safhada ele almak ve sentez etmek gerekir (61). Böylece, Türk kültür ve medeniyeti tarihi ve buna bağlı olarak da Türk teşkilat ve müesseseleri tarihi zihinlerde yerleşmiş olur. Bugünkü modern ilim hayatına ve teknolojiye bakarak, Türk kültür ve medeniyetini basit görmek yanlış olur. Her gelişmeyi tarihî seyir ve kendi devri içinde ele almak doğru olur. Türk kültür ve medeniyeti unsurları da tarihî seyir içinde muasırlarına göre değerlendirilmelidir.

Hunlar'dan, hatta destânî devirlerden Cumhuriyet'e kadar «Türk - İslâm Kültür ve Medeniyeti Tarihi» denildiği zaman; Hun, Göktürk, Uygur, Gazneli, Karahanlı, Selçuklu devirleri ile Hz. Muhammed, Dört Halife, Emevi, Abbasi Devirleri'nin ve bu devirlerdeki kültür ve medeniyet unsurlarının, teşkilat ve müesseselerin bir sentezi akla gelir ki, bu sentez Büyük Selçuklular, Karahanlılar, Gazneliler, Harzemşahlar, Kirman, Irak, Suriye ve Anadolu Selçukluları, Eyyûbiler, Memlûkler, Türk Beylikleri ve Osmanlılar gibi Türk Devletleri tarafından yapılmış ve devam ettirilmiştir. Devlet ve hükümet teşkilat ve müesseselerinden, millet hayatına kadar akla gelen her şey, Türk - İslâm kültür ve medeniyeti tarihi'nin konusu içine girer.

Bilindiği gibi, Türk - İslâm kültür ve medeniyeti en yüksek çağını Selçuklu ve Osmanlı Devirleri'nde yaşamıştır. Selçuklu ve özellikle Osmanlı Devri'ndeki Türk kültür ve medeniyeti, devlet hudutlarının engin genişliğinde bir kıt'adan diğere devamlı gidip gelmelerle ve gidilen her yerde birbirinden farklı insan topluluklarını; değişik hayat şekillerini; türlü dilleri, türlü san'at ve kültürleri; çeşitli medeniyet kalıntılarını yakından görüp tanımakla görgülü ve tecrübelidir. Bu itibarla, Selçuklu ve Osmanlı ülkesi, bütün Türk ve İslâm Dünyası'nın sevgisini ve hayranlığını kazanmış; Dünya ölçüsünde bir huzur ve emniyet diyarı haline gelmiştir. Türk - İslâm ülkelerinin her köşesinde Selçuklu ve Osmanlı topraklarına akıp gelen âlim ve sanatkarlar, bu kültür ve medeniyet çevresinde ilmin ve san'atın milletlerarası bir değer ve şöhret kazanmasında rol oynamışlardır. İlim ve san'at adamlarının toplandığı şehir ve kasabalar birer Türk kültür ve san'at merkezleri ve birer akademik muhit halini almıştır (62).

Bu kültür ve medeniyet muhitleri; camii, medrese, türbe, kümbed, kütüphane, tıp mektebi, hastahane, imâret, zâviye, çeş-

me, sebil, suyu, liman, köprü, bedesten, hamam, han, kervansaray, kal'a, çarşı gibi çeşitli ve uzun ömürlü teşkilât ve müesseselerle süslenmiştir. Askerî ve siyâsî başarılarımızı, kurdukları bu ilmi, içtimaî, dinî, hayrî, ticarî ve meslekî teşkilat ve müesseselerle pekiştiren Selçuklu ve Osmanlılar, bugün Türklüğün ve İslâm-lığın tutunmasını sağlayan ve bizler için birer tapu - senetleri olan olmaz âbideler bırakmışlardır. Anadolu, Balkanlar ve Akdeniz Türk kültür ve medeniyetinin ana unsurları olarak, millet, devlet ve kültür bütünlüğümüzü ve devamlılığımızı sağlayan bu ata yadigarı eserleri maddî - manevî yönleriyle değerlendirmek, korumak, geliştirmek, bugünkü nesle tanıtmak ve böylece millî hafızamızı canlı tutmak birlik ve beraberliğimiz açısından büyük değer ve önem taşımaktadır. Çünkü, ATATÜRK'ün ifâdesiyle : «TÜRK ÇOCUĞU ECDADINI TANIDIKÇA DAHA BÜYÜK İŞLER YAPMAK İÇİN KENDİNDE KUVVET BULACAKTIR.»

D İ P N O T L A R

- (1) İbrahim Kafesoğlu, Türk Millî Kültürü, Ankara 1977, s. 25; N. Sami Banarlı, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul 1971, c. I, s. 57-58.
- (2) Bak. Kafesoğlu, A.e.g., s. 25-27.
- (3) Kafesoğlu, A.e., s. 27.
- (4) A. Hamdi Akseki, İslâm Dini, Ankara 1967, s. 57; Ö. Nasuhi Bilmen, Büyük İslâm İlmihali, İstanbul (?), s. 8.
- (5) Bilmen, Büyük İslâm İlmihali, s. 7-8 vd. na bakılabilir.
- (6) Bilmen, A.e., s. 5-6.
- (7) Mehmet Kaplan, Türk Milletinin Kültürel Değerleri, İstanbul, 1977, s. 4-5.
- (8) Kaplan, A.e., s. 5; Kafesoğlu, Türk Millî Kültürü, s. 1.
- (9) Ziyâ Gökalp, Türkçülüğün Esasları, İstanbul 1976, s. 25.
- (10) Muharrem Ergin, Türkiye'nin Bugünkü Meseleleri, İstanbul 1975, s. 5-6.
- (11) Ziya Gökalp, Türkçülüğün Esasları, s. 25.
- (12) H. Ziya Ülken, Millet ve Tarih Şuuru, İstanbul 1976, s. 21 ve bak: s. 293.
- (13) Mümtaz Turhan, Kültür Değişmeleri, İstanbul 1951, s. 45.
- (14) Aydın Taneri, Türk Devlet Geleneği, Ankara 1975, s. VIII.
- (15) Âmiran Kurtkan, Genel Sosyoloji, İstanbul 1976, s. 16.
- (16) Afetİnan, M. Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım, İstanbul 1971, s. 45.
- (17) Emin Bilgiç, «Millî Kültür Anlayışı», Millî Kültür (Ocak 1977), I/1, s. 2.
- (18) Turhan, Kültür Değişmeleri, s. 27-45; Kafesoğlu, Türk Millî Kültürü, s. 1-2; Bilgiç, «Millî Kültür Anlayışı», s. 2 vd; Müjgân Cunbur, Atatürk ve Millî Kültür, Ankara 1981, s. 18-23'e bakılabilir.
- (19) Muharrem Ergin, Türk Dili, İstanbul 1986, s. 20.
- (20) Atatürk'ün Sadri Maksudî Arsal'ın Türk Dili için başlıklı eserine yazdığı önsöz ve Afetİnan, Türk Dili Dergisi, sayı : 182'e bilgi için bakılabilir. Ayrıca bak : Yükseköğretim Kurulu Yayını : Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi II, Ank. 1987, s. 182.
- (21) Kaplan, A.e., s. 12.

- (22) Ergin, Türkiye'nin Bugünkü Meseleleri, s. 9.
- (23) Genel Kurmay Başkanlığı, Atatürkçülük (I. Kitap), İstanbul 1988, s. 111-112 ve Atatürkçülük (III. Kitap), İstanbul 1984, s. 233-237'ye bakılabilir.
- (24) Ergin, Türkiye'nin Bugünkü Meseleleri, s. 7-8.
- (25) Ziya Gökalp, Türk Töresi, İstanbul 1976, s. 11 vd.
- (26) Âmiran Kurtkan, Türk Milleti'nin Manevi Değerleri, İstanbul 1977, s. 46; Aynı müellif, Genel Sosyoloji, s. 15.
- (27) Ergin, A.e., s. 7-8'e bakılabilir.
- (28) Ergin, A.e., s. 9-10'a bakınız.
- (29) Ergin, A.e., s. 10.
- (30) Bak. Kaplan, Türk Milletinin Kültürel Değerleri, s. 29-35; Ergin, Türk Dili, s. 23-24 ve aynı müellif, Türkiye'nin Bugünkü Meseleleri, s. 10.
- (31) Bak. Ergin, Türkiye'nin Bugünkü Meseleleri, s. 13-14, Kaplan, A.e., s. 32.
- (32) Bak. Ergin, A.e., s. 21-24; İbrahim Canan, Peygamberimizin Hadislerinde Medeniyet, Kültür ve Teknik, İstanbul 1984, s. 20-24.
- (33) Turhan, Kültür Değişmeleri, s. 45-51'e bilgi için bakılabilir.
- (34) Turhan, A.e., s. 45-51'e bakınız.
- (35) Ergin, Türkiye'nin Bugünkü Meseleleri, s. 24-25; Kaplan, Türk Milletinin Kültürel Değerleri, s. 5-6; Â. Kurtkan, Türk Milleti'nin Manevi Değerleri, s. 6-19.
- (36) Bakınız. E. Zekai Ökte - İnyet Atahan - Selçuk Erez, «Kültür ve Eğitim Meseleleri», Belgelerle Türk Tarihi, XIII/73, s. 136-137; A. Vehbi Ecer, «Atatürk'ün Kültür ve Din Anlayışı», Ölümünün 50. Yılında Atatürk, E.Ü. Yayını, 10 Kasım 1988, s. 83-86.
- (37) Muhammed Aziz Lahbabi, Millî Kültürler ve Medeniyet, Trk. Trc. B. Yediyıldız, İstanbul 1980, s. 15.
- (38) Bilgiç, Adı geçen makale, s. 2-3 ve Müjgân Cunbur, Atatürk ve Millî Kültür, Ankara, 1981, s. 13-132'ye bakılabilir.
- (39) Atatürk'ün Tamim ve Telgrafları, IV, s. 73.
- (40) Cunbur, A.e., s. 34-66'ya bakılabilir.
- (41) Kafesoğlu, Türk Millî Kültürü, s. 2 ve not 5.
- (42) Turhan, A.e., s. 31.
- (43) Gökalp, Türk Medeniyeti Tarihi, Haz.: A.İ. Aka - K.Y. Kopruman, İstanbul 1976, s. 17.
- (44) Gökalp, Türkçülüğün Esasları, s. 25-26; ve Aynı müellif, Türk Medeniyeti, s. 19.
- (45) Âmiran Kurtkan, Genel Sosyoloji, İstanbul 1974, s. 16; İ. Canan, Peygamberimizin Hadislerinde Medeniyet, Kültür ve Teknik, İstanbul 1984, s. 25-26'ya bakılabilir.
- (46) Bilgi için bak : Kafesoğlu, Türk Millî Kültürü, s. 3-10.
- (47) Gökalp, Türk Medeniyeti Tarihi, s. 19.
- (48) Gökalp, Türk Medeniyeti Tarihi, s. 20.
- (49) Gökalp, Türkçülüğün Esasları, s. 37.
- (50) Bilgi için bak : Kemal Göde, «Tarihimizde Türk Kültür ve Medeniyet Çevreleri ve Maveraünnehr Türk Kültür Çevresi», İbni Sina, Kayseri 1984, s. 33-41.
- (51) Bak : Kafesoğlu, Türk Millî Kültürü, s. 25-196; Ögel, Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi, İstanbul 1981, c. I, s. 1-642.
- (52) Nejat Diyarbekirli, Türk Tarihi, Ankara 1977, s. 4 vd.; René Grousset, Bozkır İmparatorluğu, Trk. Trc. M.R. Uzmen, İstanbul 1980, s. 38-86.

- (53) Bilgi için bak : H.N. Orkun, Eski Türk Yazıtları, İstanbul 1936, 41; H.N. Atsız, Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul 1940; M. Ergin, Orhun Kitabeleri, İstanbul 1970; N.S. Banarlı, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul 1983, s. 56 - 77.
- (54) A. Caferoğlu, Türk Kavimleri, Ankara 1983, s. 22.
- (55) Emel Esin, İslâmiyetten Önce Türk Kültür Tarihi ve İslâma Giriş, İstanbul 1978, c. II, s. 136 vd.
- (56) Bak : Osman Turan, Selçuklular Tarihi ve Türk - İslâm Medeniyeti, İstanbul 1969, s. 1 - 234; M. A. Köymen, Selçuklu Devri Türk Tarihi, Ankara 1963, s. 1 - 34.
- (57) Turan, Selçuklular Tarihi ve Türk - İslâm Medeniyeti ,s. XV - XIX ve s. 419 - 420.
- (58) Filibeli Ahmed Hilmi, İslâm Tarihi, İstanbul 1974, s. 404.
- (59) Bernard Lewis, Modern Türkiye'nin Doğuşu, Ankara 1970, s. 13.
- (60) Türk - İslâm kültür ve medeniyeti hakkında bilgi için bakılabilir : İ. Kafesoğlu, Türk Milli Kültürü; B. Ögel, Türk Kültür Tarihine Giriş; İslâmiyetten Önce Türk Kültür Tarihi; Türk Mitolojisi; Barthold - Köprülü, İslâm Medeniyeti Tarihi; Z. Kitapçı, Türkler'in İslâm Medeniyetindeki Yeri; İsmet Kayaoğlu, İslâm Kurumları Tarihi; H.G. Yurdaydın, İslâm Tarihi Dersleri; O. Turan, Selçuklular Tarihi ve Türk - İslâm Medeniyeti; Selçuklular Zamanında Türkiye; Z.V. Togan, Tarihte Usûl; Umûmî Türk Tarihine Giriş; H. Bammat, İslâmın Manevî ve Kültürel Değerleri; W. Durant, İslâm Medeniyeti; Medeniyetin Temelleri; P.M. Hold - A.K.S. Lambton - B. Lewis, İslâm Tarihi, Kültür ve Medeniyeti, Hikmet Yayınları No : 54 - İlmî Eserler Serisi : 8, c. IV., Eser 4 cilttir, İ.H. Uzunçarşılı, Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal; A. Taneri, Türk Devlet Geleneği; A. Uğur, Yavuz Sultan Selim, Kayseri 1989.
- (61) Gökalp, Türk Medeniyeti Tarihi, 18 - 19 ve 20 - 21'e bakılabilir.
- (62) N.S. Banarlı, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, c. I, s. 557 - 561'e bilgi için bakılabilir.